

УДК 342.9;340.115:305

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.16>**А. Сахній**

аспірантка

Науково-дослідного інституту публічного права

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті проаналізовано ряд загальних та відомчих нормативно-правових актів, що регламентують військово-патріотичне виховання молоді. Детально розглянуто Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, який передбачає вивчення навчальної дисципліни «Захист України», що є основою загальної військової та медичної підготовки як для хлопчиків, так і для дівчаток. З'ясовано, що вказана програма не враховує гендерний аспект під час вивчення цієї дисципліни. Тому у статті акцентовано увагу на проблемах гендерної рівності під час формування у молоді навичок щодо загальних питань обороно-та-боездатності країни, а також захисту національних інтересів. Констатовано, що Україна розпочала курс на гендерну інтеграцію та, як наслідок, зросла кількість законодавчих змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок та особливості проходженні військової служби. Уточнюється, що реалізація принципу гендерної рівності визнається та гарантується на законодавчому рівні, однак майже кожна сфера суспільних відносин додатково потребує практичного врахування законодавчих приписів з метою забезпечення рівноправ'я та збалансованості.

Узагальнено, що доступ до навчання у військових вищих навчальних закладах свідчить про впровадження гендерної політики на цьому рівні, однак у цивілізованому та демократичному суспільстві можливість бути обізнаним щодо основ національної безпеки України, структури та специфіки військових формувань, стройової, вогневої підготовки тощо має гарантуватись і під час здобуття повної загальної середньої освіти незалежно від статті. Зазначене впливає на кількісний та якісний показник, в тому числі й жіночої частини населення, кадрового корпусу різного виду військових та правоохоронних формувань. Крім того, вступ до вищого навчального закладу досить відповідальний крок, а тому віддаючи перевагу професійній військовій діяльності, дівчина/юнак мають ознайомитись з усією навчальною програмою «Захист України».

Ключові слова: гендерна рівність, проходження військової служби, патріотичне виховання молоді, загальна середня освіта, вища освіта.

Постановка проблеми. Вступ жінок на військову службу щороку стає все актуальнішим. Такий динамізм зумовлений осучасненням та демократичним орієнтиром держави щодо найкращого забезпечення потреб людини шляхом закріплення рівноправ'я у всіх сферах суспільного життя, а також появою нових викликів та загроз перед Україною. Тому логічно, що останнім часом нормативно-правова база щодо проходження військової служби зазнала значних змін, зокрема еволюціонував зміст військової служби, розширено перелік категорій осіб, що вступають на військову службу, надано можливості реалізуватись

в цій сфері. Однак широкомасштабне військове вторгнення та інформаційна війна російської федерації проти нашої держави призвели до значних втрат як військовослужбовців, так і цивільного населення по всій території країни. Це також завдало економічних збитків, екологічних, видозмінило розвиток суспільних відносин в усіх сферах життя. З огляду на це, для вирішення стратегічних завдань із захисту територіальної цілісності, недоторканності, незалежності держави все частіше стали долучатись жінки. Аналогічно жінки свідомо йдуть на військову службу до Збройних Сил України та інших військових формувань.

Під час проведення V-го Українського жіночого конгресу на тему «Роль жінок у встановленні миру та безпеки, заступник Генерального штабу Збройних Сил України С. Наєв зазначив, що станом на 15 вересня 2021 року жінки становлять 20,1% від загального складу чисельності Збройних Сил України, серед яких 13,3% – жінки-військовослужбовці. Щодо керівних посад, які обіймають жінки, зокрема: 109 – командири взводів; 13 – командири рот, батарей; 655 – начальники відділень, служб, груп; 99 – начальники відділів; 11 – заступники начальників управлінь; 5 – начальники управлінь; 1 – командувач медичних сил Збройних Сил України у військовому званні бригадний генерал [1].

Загалом з початку повномасштабної війни до армії вступило 7 тисяч жінок. Ще у жовтні 2021 року Збройні Сили України налічували 31 тисячу військовослужбовиць. Зараз у Збройних Сил України їх 38 тисяч, а ще близько 12 тисяч – цивільні жінки, що вступили до армії України [2]. При цьому, добровольців сил територіальної оборони не враховано в ці дані, хоча їх кількість є значною.

Можемо впевнено стверджувати, що статистичні дані демонструють значний приріст жінок у Збройних Сил України, що є позитивним для національної безпеки України та розвитку держави за визначеними нею пріоритетними напрямками. Разом з тим, динаміка щодо зайняття жінками керівних посад не є такою стрімкою.

Всупереч позитивним змінам в частині забезпечення належних та рівних умов і можливостей для всіх під час проходження військової служби, все ж таки військовослужбовці-жінки можуть стикатись з проявами дискримінації за статтю. Представленість жінок у рядах військовослужбовців обумовлює впровадження комплексних заходів державної політики щодо забезпечення та утвердження гендерної рівності.

Необхідно відмітити, що гендерна політика в секторі безпеки і оборони та забезпечення проходження військової служби жінками – це не тотожні поняття, як вважається більшістю. Останнє передбачає прийняття управлінських рішень щодо забезпечення конкретних побутових чи

інших умов з метою підвищення комфорту жінок під час несення служби [3, с. 451]. На нашу думку, гендерна складова підлягає інтеграції в механізм проходження військової служби жінками, що відобразить всі особливості та, головне, забезпечення не просто рівності, а однакових можливостей під час проходження служби не залежно від статі. Можливо вираз «підвищення комфорту жінок під час несення служби», дещо некоректно вживати, однак розуміємо, що мається на увазі створення умов проходження служби для жінок із урахуванням їх особливостей, в тому числі і фізіологічних.

Отже, проходження військової служби власне жінками передбачає і потребує прийняття управлінських рішень з метою забезпечення однакових для кожного військовослужбовця можливостей під час несення військової служби.

Метою статті є дослідження забезпечення військово-патріотичного виховання молоді, адже було виявлено проблематику, що полягає у прояві гендерної нерівності вже на початках такого виховання молоді. Наголошуємо, що це питання набуло особливої актуальності у зв'язку з повномасштабною війною на території України.

Виклад основного матеріалу. Загалом розроблення та впровадження програм військового та патріотичного виховання є необхідним для формування у молоді навичок щодо загальних питань обороно-та-боездатності країни, а також захисту національних інтересів. Вважаємо, що оволодіння такими знаннями позитивно впливають не лише на загально-освітній рівень та виховання молоді, а й на подальший вибір щодо виду їх діяльності, наприклад, здійснювати захист України професійно та свідомо.

Уточнимо, що з метою визначення основних напрямів удосконалення допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді; забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки молоді до захисту Вітчизни; вироблення єдиних поглядів на проблему виховання патріота і громадянина; визначення ролі державних органів в організації та проведенні допризов-

ної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді; удосконалення педагогічних форм і методів навчання молоді основ військової справи; формування у молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України; узгодження дій міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо цілеспрямованої підготовки молоді до захисту Вітчизни; створення системи шефських зв'язків військових частин і вищих військових навчальних закладів з навчальними закладами, в яких проводиться допризовна підготовка, взаємодії з ветеранськими та іншими громадськими організаціями патріотичного спрямування, – схвалено Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді [4].

Для її реалізації у закладах загальної середньої освіти відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [5] викладається навчальна дисципліна «Захист України», яка вивчає основи загальної військової та медичної підготовки і є обов'язковою для хлопчиків і дівчаток.

Переконанні, такий підхід до освітніх послуг позитивно впливає не лише на виховання молоді, а й на майбутнє держави, оскільки здобуваючи повну загальну середню освіту кожен має можливість ознайомитись з основними нормативно-правовими актами, що стосуються основ оборони, національної безпеки країни, військового будівництва та проходження військової служби; набуття знань про військові формування та специфіку їх функціонування; оволодіння знаннями щодо воєнного обов'язку. Однак можемо допустити, що вказана програма не враховує гендерний аспект під час вивчення цієї дисципліни. Так, учнів ділять на дві групи залежно від статті: хлопці та дівчата, і кожна з цих груп вивчає навчальну дисципліну «Захист України», однак дівчат навчають за іншим тематичним планом – «Основи медичних знань».

Відповідно до пояснювальної записки Міністерства освіти та науки до навчаль-

ної програми «Захист України. Рівень стандарту» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти [6], навчальна програма складається з двох тематичних планів: тематичний план № 1 – вивчення предмета «Захист України» юнаками та тематичний план № 2 – вивчення предмета «Захист України» («Основи медичних знань») дівчатами. Тематичний план № 1 можуть опановувати й дівчата, які виявили вмотивоване бажання, та мають на це згоду їхніх батьків (опікунів). Тематичний план № 2 можуть вивчати юнаки, які за станом здоров'я чи релігійними переконаннями не можуть опановувати тематичний план № 1 за умови подання відповідних медичних довідок чи довідок релігійних громад [6, с. 3].

Наведений підхід до навчання може свідчити про «навішування ярликів», наявність стереотипних міркувань щодо ролей жінок та чоловіків у питаннях захисту України, забезпечення миру тощо. На нашу думку, тематичний план мав би бути однаковим як для дівчат, так і для хлопців. Слідувало б робити виключення у випадку вмотивованого рішення дівчини чи юнака (наприклад, релігійні переконання), а також згоди батьків (опікунів). У такому випадку учень міг би вивчати, наприклад, виключно основи медичних знань.

Визначальним є те, що саме на етапі формування базових знань молоді у спосіб отримання повної загальної середньої освіти необхідно донести знання, практичні навички в однаковому обсязі з питань захисту України, які охоплюють загальні знання про захист України, військову справу та основи медичних знань. Попри юний вік учень, який закінчуючи школу, визначає свій подальший шлях, має можливість визначити та зрозуміти наявність наміру у подальшому вступити на військову службу на добровільній основі та формує світогляд щодо питань безпеки та оборони як громадянин своєї держави.

Разом з тим, є і позитивні зрушення, хоч і дались вони великою ціною. Зокрема після початку повномасштабної війни, розпочатої російською федерацією, у 2022 році оновлено зміст навчальних програм «Захист України» (рівень стандарту)

та «Захист України» (профільний рівень) для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698). Зміст програм доповнено: матеріалом з мінної небезпеки та з попередження ризиків поводження з вибухонебезпечними предметами; питаннями поведінки у надзвичайних ситуаціях, ознайомчими питаннями з кібербезпеки та з основними поняттями сучасної інформаційної безпеки; оновленим історичним ракурсом щодо подій російсько-української війни; матеріалом щодо основ національного спротиву; окремими «точковими» змінами розділах з тактичної, військової та домедичної підготовки та цивільного захисту [7].

У вищих військових навчальних закладах склалась дещо інша ситуація. Так, з метою впровадження гендерної політики та ураховуючи гендерну складову у вересні 2019 року дівчата отримали можливість навчатись в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського та Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Наприклад, з 2019 року дівчатам відкрито доступ до навчання у військових ліцей, що, в тому числі, є одним з перших кроків до доступу до керівної посади в майбутньому. Так, до Київського військового ліцею імені Івана Богуна 01 вересня 2019 року вступили 300 нових учнів, 20 з яких дівчата [8]. У 2021 році до військових навчальних закладів вступили вже 450 дівчат, 50 з яких є військовослужбовцями [9]. З кожним роком ця цифра збільшується.

Окремо слід наголосити, що Україна не є винятком серед більшості сучасних армій, які застосовують гендерний підхід як елемент стратегії щодо підвищення свого бойового потенціалу та розвитку особистості військовослужбовця незалежно від статі. Служба жінок в армії має тривалу історію, проте дискусії щодо фемінізації армії тривають у багатьох країнах світу, навіть у тих, які достатньою мірою забезпечують рівність прав та можливостей чоловіків і жінок [10, с. 28].

За таких обставин можемо зробити висновок, що доступ до навчання у військових вищих навчальних закладах свід-

чить про впровадження гендерної політики на цьому рівні, однак у цивілізованому та демократичному суспільстві можливість бути обізнаним щодо основ національної безпеки України, структури та специфіки військових формувань, стройової, вогневої підготовки тощо має гарантуватись і під час здобуття повної загальної середньої освіти незалежно від статі. Саме такі, на перший погляд, дрібниці, впливають на кількісний та якісний показник, в тому числі й жіночої частини населення, кадрового корпусу різного виду військових та правоохоронних формувань. Крім того, вступ до вищого навчального закладу досить відповідальний крок, а тому віддаючи перевагу професійній військовій діяльності, дівчина/юнак мають ознайомитись з усією навчальною програмою «Захист України».

Висновки. Держава через забезпечення рівного доступу до будь-яких видів та рівнів освіти впроваджує гендерну політику на всіх рівнях, у зв'язку з чим дівчата отримали доступ до навчання у військових ліцей та вищих військових навчальних закладах. Попри певні недоліки з питань патріотичного виховання, зокрема у закладах середньої освіти, з кожним роком все більше дівчат вступає у військові навчальні заклади.

Необхідно констатувати, що сектор безпеки стикнувся з проблематикою забезпечення рівноправного статусу, можливостей, гарантій жінок та чоловіків під час проходження військової служби. Представленість жінок у рядах військовослужбовців обумовлює прорахування в аспекті впровадження державної політики щодо забезпечення та утвердження гендерної рівності. Україна розпочала курс на гендерну інтеграцію та, як наслідок, зростає кількість законодавчих змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок та особливості проходженні військової служби. Наразі реалізація принципу гендерної рівності визнається та гарантується на законодавчому рівні, однак, на нашу думку, майже кожна сфера суспільних відносин додатково потребує практичного врахування законодавчих приписів з метою забезпечення рівноправ'я та збалансованості.

Список використаної літератури:

1. V Український жіночий конгрес «Роль жінок у встановленні миру та безпеки». *Youtu.be*, 2021. URL: <https://youtu.be/Do0lk-6arwA>
2. Мельник В. Війна жіночого роду: скільки жінок зараз боронить Україну в армії. *Вікна*, 2022. URL: <https://vikna.tv/video/ukrayina/skilky-zhinok-sluzhyt-v-ukrayinskij-armiyi-zaraz/>
3. Сухонос О. І. Гендерна політика у сфері безпеки і оборони: світовий досвід та українські реалії: Тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє». За заг. редакцією Ігоря Толока. К. : ВІКНУ, 2019. 477 с.
4. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді: Указ президента України від 25.10.2002 р. № 948/2002. *Офіційний вісник України*, 2002. №44. стор. 13. стаття 2002.
5. Про внесення змін до Переліку нових навчальних програм для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407: наказ Міністерства освіти і науки України від 04.11.2020 р. № 1377. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1377729-20#Text>
6. Захист України. Рівень стандарту: навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 04.11.2020 р. № 1377. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/2020/11/Zakhyst%20Ukrayiny%2010-11%20klas%20Standart.pdf>
7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році: лист Міністерства освіти і наук України від 19.08.2022 р. № 1/9530-22. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.13.zakhyst.Ukrayiny.20.08.2022.pdf>
8. Калашник П. У ліцеї імені Богуна вперше в історії розпочали навчання дівчата. *Громадське Телебачення*, 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-liceyi-imeni-boguna-vpershe-v-istoriyi-rozpochali-navchannya-divchata>
9. Військові виші: скільки дівчат буде навчатись? *Освітній портал*, 2021. URL: <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/viyskovi-vishi-skil-ki-divchat-bude-navchatis>
10. Грицай І. О. Інтеграція принципу гендерної рівності у Збройних Силах України як стратегія розвитку оборонного сектора. *Право і суспільство*, 2018. №4. С. 27–31.

Sakhnii A. Gender aspect in ensuring military patriotic education of youth

The article analyzes a number of general and departmental legal acts regulating the military-patriotic education of youth. The State standard of basic and full general secondary education, which provides for the study of the academic discipline «Defense of Ukraine», which is the basis of general military and medical training for both boys and girls, is considered in detail. It was found that the specified program does not take into account the gender aspect when studying this discipline. Therefore, the article focuses on the problems of gender equality during the formation of skills among young people regarding the general issues of the country's defense and combat capability, as well as the protection of national interests. It has been established that Ukraine has started a course on gender integration and, as a result, a large number of legislative changes have taken place in normative legal acts on matters regulating the order and features of military service. Implementation of the principle of gender equality is recognized and guaranteed at the legislative level, however, almost every sphere of social relations additionally requires practical consideration of legislative prescriptions in order to ensure equality and balance.

It was concluded that access to training in military higher education institutions indicates the implementation of gender policy at this level, however, in a civilized and democratic society, the opportunity to be informed about the foundations of Ukraine's national security, the structure and specifics of military formations, military training, fire training, etc. should be guaranteed and while obtaining a full general secondary education, regardless of the article. This affects the quantitative and qualitative indicators, including the female part of the population, the personnel corps of various types of military and law enforcement

formations. In addition, entering a higher educational institution is quite a responsible step, and therefore, giving preference to professional military activities, a young man/girl should familiarize himself with the entire «Defense of Ukraine» educational program.

Key words: *gender equality, military service, patriotic upbringing of youth, general secondary education, higher education.*